

викладанні педагогічних наук, заміна педагогіки педологією, що спричинило слабку теоретичну підготовку майбутніх вчителів.

Отже, можна стверджувати, що педагогічна практика посідала одне з центральних місць у загальнопедагогічній підготовці педвузів, але й вона потребувала подальших пошуків шляхів реформування і вдосконалення задля вирішення питання забезпечення якісного складу педагогічних кадрів як у регіоні, так і в Радянській Україні в цілому.

По-шосте, у зв'язку з тим, що аспірантура не виконувала в повному обсязі покладених на неї функцій, Наркомпрос шукав інші форми підготовки викладачів для інститутів і технікумів [8, с. 111]. Однією з них було навчання найбільш талановитих студентів старших курсів у наукових гуртках і наукових семінарах вищого типу, положення про які Наркомпрос розробив у 1922 р. На основі цього положення було створено наукові гуртки у всіх відділах Інституту народної освіти м. Катеринослава. До складу гуртка входили викладачі й студенти [7, с. 388]. У Катеринославському інституті народної освіти підготовка кадрів здійснювалася за схемою: на першому етапі – науковий гурток, на другому – семінар вищого типу. Діяльність наукових семінарів фінансувалася за кошти ВНЗ. Вони мали свої кабінети, лабораторії, видавали збірки наукових праць. Головною метою наукових семінарів була підготовка майбутніх асистентів і аспірантів кафедр [8, с. 112]. У результаті, коли на кінець 20-х років переважна більшість кваліфікованих викладачів так званої «старої школи» покинула вузи, на їх місце прийшла молода генерація науковців, кожний другий з якої не мав навіть 10 років стажу [8, с. 114].

Отже, з дослідженого матеріалу можна зробити висновок, що єдиної системи вищої педагогічної освіти, як і системи народної освіти в цілому, в Радянському Союзі у 20-ті роки ХХ століття створити не вдалося. Незважаючи на значне збільшення чисельності вчителів з вищою освітою у другій половині 20-х років, рівень спеціальної професійної підготовки педагогів як в Радянській Україні, так і на Дніпропетровщині, залишався низьким. Слід зазначити, що влада намагалася зорієнтувати освітню галузь на плани та реалії промислового та сільськогосподарського розвитку країни. Такий стан проблеми, безумовно, гальмував справу формування нової педагогічної інтелігенції у такому потужному промисловому регіоні, як Дніпропетровщина. Тому з 30-х років влада знову повертається до питань створення системи вищої освіти, яка б була спроможною забезпечити суспільні потреби у висококваліфікованих наукових та педагогічних кадрах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. Історія педагогіки України. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.;
2. Вища школа Української РСР за 50 років (1917 – 1967 рр.). – Ч.І.– К.: Видавництво Київського університету, 1967. – 394 с.;
3. Дем'яненко Н. Педагогічна практика в педвузах України 20 – х років // Педагогіка і психологія.– 1995.- № 2.– С.102 – 111;
4. Іваненко В., Кавун м. Катеринослав – Дніпропетровськ: віхи історичного поступу // Грані.– 2001.- № 1.– С.3 – 9;
5. Історія міст і сіл Української РСР: Дніпропетровська область.– К.: Головна редакція Укр. Рад. енциклоп. АН УРСР., 1969.– 958 с.;
6. Історія міста Дніпропетровська / За наук. ред. А.Г.Болебруха. – Дніпропетровськ: Грані, 2006.– 596 с.;
7. Кашкаров м. Дніпропетровський ІНО. Відбиток із «Записок Дніпропетровського інституту народної освіти».– Т. I, 1927.– С.381 – 394;
8. Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. – Донецьк: РВА Дон ДГУ, 2000.– 247 с.;
9. Мельник О., Балабанов С. Історична енциклопедія Криворіжжя. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007.– 604 с.;
10. Народна освіта і педагогічна наука (1917 – 1967).– К.: Радянська школа, 1967. – 485 с.;
11. Ясницький Г. Розвиток народної освіти на Україні (1921 – 1932 рр.).– К.: КДУ, 1965. – 256с.

Т.Ю. Антілогова

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ДОНБАСУ В ПЕРІОД НЕПУ (НА МАТЕРІАЛІ ДОНБАСУ)

У контексті процесів, пов'язаних з відродженням і розвитком сучасної української науки і освіти, актуальною продовжує залишатися проблема використання інтелектуального потенціалу гуманітарної інтелігенції. У зв'язку з цим привертає увагу питання про напрями професійної діяльності гуманітарної інтелігенції Донбасу в роки розбудови й ствердження радянської влади в Україні та її досвід з використання гуманітарної інтелігенції у своїй соціокультурній політиці. Окремі аспекти даної теми висвітлювали в своїх дослідженнях такі історики, як В.Даниленко, Г.Касьянов, В.Липинський, Л.Ткачова та інші [1]. Наукова новизна даної статті зумовлена передусім, тим, що деякі матеріали архівних документів були вперше введені у науковий обіг. Метою статті є

висвітлення і аналіз форм здійснення і значення освітньо-виховної діяльності, яку проводила гуманітарна інтелігенція Донбасу в контексті політики радянської влади в 20-і роки ХХ ст.

Одним з найбільш важливих напрямів діяльності гуманітарної інтелігенції визначався освітньо-виховний напрям роботи, в рамках якого ставились такі завдання, як ліквідація неписьменності широких верств населення, підвищення його загального культурно-освітнього рівня, виховання різних категорій населення в дусі марксизму-ленінізму, реорганізація й розширення нової мережі народної освіти, створення й розбудова мережі партійної й політичної освіти.

Освітньо-виховна діяльність інтелігенції здійснювалась у різних формах, які відповідали конкретним завданням радянської системи народної освіти. Остання складалась з трьох груп закладів: установ соціального виховання (трудова школа, школи селянської молоді, установи для дефективних дітей, ізолятори, дитбудинки, дитячі садки); установ професійної освіти (інститути, робітфаки, технікуми, профшколи, школи робітничої молоді, навчальні майстерні, професійні курси); установ політичної освіти. До системи політичної освіти входили різноманітні типи установ, які мали виконувати культурно-освітню, виховну, агітаційну функції. Серед установ політосвіти, які перебували в підпорядкуванні Наркомосу й одночасно контролювались партійними органами, виділялись три категорії закладів: заклади клубного типу, заклади шкільного типу й бібліотеки. До перших належали сільські будинки (сільбуди), хати-читальні, клуби; до других – школи ліквідації неписьменності та школи для малописьменних, загальноосвітні школи та курси для дорослих усіх типів, робітничі університети, радпартшколи, комуністичні вищі навчальні заклади. До бібліотечної мережі входили стаціонарні й пересувні бібліотеки різних типів.

Однією з найважливіших суспільних проблем, які мала вирішувати радянська влада за допомогою гуманітарної, переважно просвітянської, інтелігенції на початку 20-х років, була проблема неписьменності широких верств населення, особливо сільського. Для її розв'язання більшовики мобілізували величезну кількість просвітян, студентів, службовців, громадських працівників, перед якими було поставлено не тільки просвітницьке, але й паралельні завдання – сприяти зростанню загального культурного рівня малописьменних, проводити виховну й агітаційно-пропагандистську роботу серед народних мас.

Для реалізації боротьби з неписьменністю було створено мережу так званих лікнепів – шкіл для неписьменних та малописьменних, пунктів ліквідації неписьменності (лікпунктів) і шкіл підлітків, а також товариство «Геть неписьменність!». Лікнепи й лікпункти в Донбасі створювались при шахтах, клубах, рудоуправліннях, школах, профспілкових організаціях.

Важливе місце в новій мережі культурно-освітніх закладів посідали клуби, які створювались й у містах, і в селах, хуторах, при школах, рудкомах, шахтах та інших місцевих закладах і суспільно-виробничих організаціях. Своїми завданнями клуби вважали: комуністичне виховання мас, виробничу агітацію й пропаганду, залучення широких мас до господарського й політичного будівництва, загальне піднесення культурного рівня населення, «боротьбу з марновірством» тощо. Більшість лекцій, які читались у клубах для робітників, була присвячена політичним та антирелігійним темам, наприклад, «Ленін і пролетаріат», «Ленін і РКП», «Походження людини» тощо. Займались клуби й створенням курсів з ліквідації неписьменності [2].

Клуби діяли не тільки в містах, але й на селі з метою проведення агітаційно-пропагандистської роботи, причому, під суворим контролем з боку партії, членами якої обов'язково повинні були бути завідувачі клубами [3]. Нагляд за роботою працівників клубів здійснювали повітові відділи політосвіти й навіть органи ДПУ, без дозволу яких не проводились жодні культурні заходи.

Одним з типів культурно-освітніх закладів, у яких працювала інтелігенція, були так звані «будинки просвіти», що створювались переважно для обміну досвідом між міським і сільським учительством. Важливими культурно-освітніми осередками на селі ставали «сільські будинки» (сільбуди), які мали статус товариств і діяли згідно з виробленим «показовим уставом» або спеціальним статутом сільського товариства «Селянський будинок». За їх зразками створювались також районні будинки. Їх працівники мали сприяти пропаганді політичних заходів радянської влади, роз'яснювати селянам нові закони та події міжнародного становища, популяризувати закон про позбавлення права голосу, п'ятирічний план тощо.

Паралельно із сільськими будинками (або замість них) у селах, хуторах та інших населених пунктах створювались хати-читальні. Викладачі, службовці, студенти, агітатори, які працювали в хатах-читальнях, читали лекції, робили доповіді на різноманітні теми, організували бесіди, концерти, художні вистави, екскурсії, демонстрацію кінокартин, брали участь у показових політсудах, надавали інформаційні довідки. На початку 1923 року в Донбасі працювало 250 хат-

читалень [4], кількість яких згодом збільшилась. На 1 грудня 1928 року в п'яти округах Донбасу нараховувалось 413 сільбудів, 424 хати-читальні, 231 клуб, 1593 школи для неписьменних та малописьменних, загалом 1068 установ клубного типу [5, 100–01].

При сільбуддах та хатах-читальнях організовувалися гуртки (або секції), які працювали в різноманітних напрямках: політичному, сільськогосподарському, кооперативному, військовому, санітарному, художньому, українізаторському, професійному тощо [6]. Гуртки та секції повинні були також активно брати участь в агітації перед виборами до сільрад, популяризувати радянське законодавство про кустарів і кустарну промисловість, обслуговувати кустарів довідковою літературою тощо [7].

Другим типом політосвітніх установ були бібліотеки, які мали достатньо розгалужену систему. У містах функціонували державні міжокружні; центрально-окружні (у кожному окружному місті); центрально-робітничі; районно-місцеві; клубні бібліотеки. Було створено районні бібліотеки при сільбуддах у районних сільських центрах та сільські при розгорнутих сільбуддах (та при хатах-читальнях). Державні міжокружні бібліотеки підпорядковувалися безпосередньо бібліотечним органам Управління політосвіти. На 1923 рік у Донбасі працювало 160 бібліотек, а на 1 грудня 1928 року їх кількість сягала 1072 одиниць [8]. Політичне виховання мас проводилось науковими комуністичними та пересувними бібліотеками.

Третьою категорією установ політичної освіти були заклади шкільного типу. До них належали передусім радпартшколи й комуністичні університети. Їх головна мета полягала в підготовці ідеологічно й політично освічених кадрів для роботи в агітаційно-пропагандистській, партійній, політичній галузі. Перші радпартшколи виникали часто без указівки центральних органів, з ініціативи губернських комітетів партії. Вони готували переважно кадри для низового партійного апарату – пропагандистів і організаторів радянської влади на місцях.

Система партійної освіти складалась з таких видів навчальних закладів, як скорочені школи, партшколи різних ступенів, марксистсько-ленінські гуртки, вищі партшколи, сільські пересувні й стаціонарні партшколи.

Партшколи різних ступенів були не єдиною формою закладів партійної освіти, існували ще й політосвітні школи. Важливою ланкою в системі політосвіти були школи політграмоти. На 1925 рік у п'яти округах Донецької губернії працювало 614 шкіл політграмоти першого й другого ступенів. З них у Луганському окрузі діяло 134 школи, в Артемівському – 220, у Сталінському – 225, у Маріупольському – 28, у Старобільському – 7 [9].

До створеної системи політичної освіти входили гуртки самоосвіти, якими керували секретар-організатор, бібліотекар і кореспондент. Робота таких гуртків полягала в підготовці відповідей на запитання слухачів гуртка з подальшим обговоренням цих відповідей.

Іншим завданням, поставленим владою перед представниками гуманітарної інтелігенції, було створення й розбудова нової мережі народної освіти, починаючи від організації роботи шкіл соціального виховання й закінчуючи вищими навчальними закладами. Виконання цієї функції здійснювалось через місцеві інспектури народної освіти, які займалися організацією й контролем виховного й навчального процесу в усіх типах навчальних закладів. Для виховання і навчання громадян радянської держави було створено широку мережу шкільної та професійної освіти – на початок 1924 року в Донецькій губернії працювали 1778 шкіл [10, 129].

Основними формами громадської роботи інтелігенції були шефство і членство у роботі спортивних, військових, громадських організацій: санітарних постів, дезінфекційних загонів, військово-санітарних гуртків, організації ТСОАвіахім, Повітрофлоту, товариства Червоного Хреста тощо. Головним організатором цієї роботи знов-таки виступали профспілки працівників мистецтв та працівників освіти й секції наукових працівників. У другій половині 20-х років в Україні нараховувалося понад шістдесят громадських товариств, зокрема, «Техніка – масам», Товариство сприяння обороні, авіаційному й хімічному будівництву (ТСОАвіахім), Український Червоний Хрест, Товариство винахідників, «Геть неписьменність!» та інші. Відомі хіміки Донбасу, такі як В.С. Буравцов, І.О. Войтенко та інші, були активними членами ТСОАвіахіму.

Важливою ланкою системи народної освіти були професійно-освітні заклади, які давали молоді знання й продовжували здійснювати її виховання в комуністичному дусі. Викладачів і студентів вищих педагогічних навчальних закладів активно використовували не тільки як ліквідаторів неписьменності, але і як організаторів ідеологічного виховання дітей і підлітків. Ця робота велася у двох напрямках. Перший становив собою теоретичну розробку методики виховання, засобів виховної роботи, змістовного наповнення навчально-виховного процесу комуністичною

ідеологією. У цьому напрямі працювали кафедри при педагогічних інститутах та педагогічні комісії, створені при педагогічних технікумах і курсах, які мали завдання узагальнювати нові методи навчання. Результати роботи педагогічних кафедр, комісій популяризувались у пресі. Для наочного показу створювались педагогічні музеї при інститутах народної освіти, відкривались педагогічні виставки.

Прагнучи до використання комунікативних й організаторських здібностей викладачів і студентів педагогічних навчальних закладів в ідеологічно-виховній галузі, партійна влада залучала їх і до розвитку комсомольського й піонерського руху. Партійні представники вчителів та викладачів професійних навчальних закладів вели серед учнівства й студентства пропаганду вступу до організації юних піонерів і до ЛКСМУ, часто сполучаючи свою роботу з виконанням обов'язків інструкторів ЛКСМУ та піонерських вожатих. Разом з працівниками агітпропу вчителі та студенти організовували для піонерів і жовтенят кіновечори, масові військові ігри, стрількові заняття, «ночовки», створювали гуртки «Червоний галстук», вивчення азбуки Морзе [11].

Підконтрольну партійним комітетам пресу також було використано повною мірою для пропаганди успіхів політики партії й виховання молоді. Спеціальний розділ «Дитячий рух» існував у журналі «Просвещение Донбасса», у газеті Донецького губкому «Молодий шахтар» (постійна рубрика «У юних піонерів»), а 15 листопада 1925 року вийшов друком перший номер газети «Піонер Донбасу» – друкованого органу Артемівського й Луганського окружкомів ЛКСМУ й окрбюро юних піонерів. У газетах друкували статті, присвячені антирелігійній пропаганді, поради про те, як розумно провести вільний час, як організувати вечори піонерської творчості, рекомендації лікарів і бесіди про гігієну тіла, одягу, здоров'я й тощо.

Отже, саме представникам інтелігенції – працівникам культурно-освітніх закладів, преси, викладачам-науковцям, учителям і студентам – належала головна роль у формуванні громадсько-політичної позиції й комуністичного світогляду молоді Донбасу. Але, незважаючи на величезний, вирішальний внесок гуманітарної інтелігенції в справу ліквідації неписьменності й підвищення культурно-освітнього рівня місцевого населення, її роботу в освітньо-виховному напрямі не можна оцінити однозначно, оскільки через перевантаженість освітян різними видами діяльності знижувалась якість їх професійної роботи й можливості її вдосконалення. Проблема ж перевантаженості громадською й партійною роботою працівників освіти була наслідком відсутності необхідної кількості пропагандистів і агітаторів, грамотних і кваліфікованих партпрацівників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки). – К., 1991; Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920–30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К., 1992; Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. – Донецьк, 2000 та інші; 2. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО). - Ф. 2592.- Оп. 1. - Спр. 10. - Арк. 19; ДАДО. - Ф. 8. - Оп. 1.- Спр. 10. Арк. 13; 3. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО). - Ф. Р-401. - Оп. 1.- Спр. 525. - Арк. 5, 33; 4. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках. – К., 1963; ДАЛО. -Ф. Р-401.- Оп. 1.- Спр. 130. -Арк. 2; 5. Україна: Статистичний щорічник 1929. – Харків, 1929; 6. ДАЛО. - Ф. Р-401. - Оп. 1. - Спр. 130. - Арк.2; ДАЛО. Ф.639.- Оп.1.- Спр.2.- Арк.7; 7. ДАЛО.- Ф. Р-401.- Оп. 1.- Спр. 559.- Арк. 12, 42; 8. Шевчук Г.М. ...С. 88–89; Україна: Статистичний щорічник... – С. 100–101; 9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).- Ф.1.- Оп. 20.- Спр. 2128.- Арк. 47, 70; Спр.34.- Арк.35; Спр.36.- Арк.2; 10. Курдюмова Е.А. Донбасс на подъеме (1921–1925 гг.): Исторический очерк / Под ред. д-ра ист. наук З.Г.Лихолобовой. – Донецк, 1976; 11. ДАДО. - Ф.11.- Оп. 1.- Спр. 184. - Арк. 78.

В.О. Савчук

ВНЕСОК ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ У КОНТЕКСТІ КРАСЗНАВЧОГО РУХУ 20-Х РР. ХХ СТ.

У консолідації економічних, соціальних, політичних, культурно-освітніх чинників в умовах розбудови незалежної Української держави виключно велика роль належить інтелігенції. Вона відіграє інтегруючу роль в суспільстві, продукує оригінальні ідеї у подоланні соціально-економічних труднощів, пропонує суспільству соціальні, економічні, культурні орієнтири і пріоритети. З огляду на це роль інтелігенції ще більш посилюватиметься в майбутньому. Особлива роль належить регіональній еліті, роль якої, як засвідчує нинішня практика виростає. Саме вона ініціює, організовує реалізацію комплексу проблем розвитку регіонів.